

В. М. Стешенко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного
права та державного права
зарубіжних країн,
доцент кафедри
міжнародного права
Національного університету
«Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ «ДИТИНА» І «ПІДЛІТОК» У НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

У статті досліджуються питання імплементації в національне право України універсальних міжнародно-правових норм обов'язкового та рекомендаційного характеру щодо правового статусу дітей і підлітків.

Ключові слова: міжнародні договори, «м'яке» міжнародне право, імплементація, правовий статус дітей і підлітків.

Огляд проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Міжнародне договірне право містить визначення поняття «дитина» у Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 р. [2]. Стаття 1 Конвенції встановлює, що «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше».

Конвенція формулює загальне правило – до досягнення 18-річного віку (повноліття) особа є дитиною. Іншими словами, особа вважається дорослою і набуває повного обсягу дієздатності після досягнення нею 18-річного віку. Разом з тим Конвенція містить виключення з цього правила – особа може набути повного обсягу дієздатності до досягнення 18-річного віку. Зазначена норма має відсильний характер і надає право встановити виключення із загального правила (тобто встановити певні юридичні факти) на підставі національного закону держави-учасниці Конвенції.

Далі, можна констатувати, що ні Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [2], ні загальне міжнародне право не містять визначення понять «підлітки», «молоді люди» або «молодь». Проте зазначені поняття широко використовуються в практиці Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) / World Health Organization (WHO). Для визначення певної категорії осіб ВООЗ встановлює чіткі вікові рамки. Так, **підлітки** – це особи віком від 10 до досягнення 19 років включно; *молоді люди* – особи віком від 10 до 24 років; *молодь* – особи віком від 15 до 24 років [31].

Зазначимо, що відповідно до частини першої статті 9 Конституції України [3] і статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV [18] Конвенція про права дитини [2], яка набрала чинності 2 вересня 1990 р. [28], а для України – 27 вересня 1991 р.¹, є частиною національного законодавства і має юридичну перевагу перед законами України у випадку колізії².

¹ Відповідно до пункту 2 статті 49 Конвенції про права дитини [2] для України Конвенція набрала чинності на тридцятий день після здачі на зберігання ратифікаційної грамоти (дата здачі Україною на зберігання ратифікаційної грамоти – 28 серпня 1991 р.). Див. також Постанову Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Конвенції про права дитини» від 27 лютого 1991 р. № 789-XII [24].

² Довідково: частина друга статті 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29 червня 2004 р. № 1906-IV [18]: *Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.*

Щодо юридичної сили документів ВООЗ слід зазначити, що їх правова природа має характер міжнародного «м'якого» права і тому такі документи мають братися до уваги під час прийняття і виконання юридично значимих рішень відповідними (у тому числі вітчизняними) органами державної влади [29, с. 23].

Таким чином, тема нашої статті має безпосередній зв'язок з важливими науковими і практичними питаннями щодо правового статусу дітей і підлітків за національним правом України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням правового статусу дітей і підлітків присвячені праці таких вітчизняних авторів, як: О. В. Анопрієнко, О. М. Балакіревої, Т. В. Бондар, Т. А. Бордуніс, М. В. Буроменського, Т. В. Журавель, Н. В. Котової, Н. М. Нізової, Ж. В. Пархоменко, О. П. Пурік, В. М. Рудого, О. Т. Сакович, О. О. Старець та ін. У своїх публікаціях зазначені автори зосереджують увагу на дослідженні окремих аспектів правового статусу дітей і підлітків, зокрема на проблемах доступу дітей і підлітків до найбільш важливих для них послуг – медичних і соціальних.

Однак до цього часу фактично відсутні комплексні дослідження вітчизняних вчених з *питань імплементації* в національний правопорядок України міжнародно-правових норм про правовий статус дітей і підлітків. Виходячи з цього, *мета статті* полягає у дослідженні питань імплементації універсальних міжнародно-правових понять «дитина» і «підліток» до вітчизняного законодавства.

На підставі викладеного можна сформулювати такі *основні завдання* статті:

- з'ясувати зміст понять «дитина» і «підліток» в універсальних міжнародно-правових актах;
- встановити зміст понять «дитина» і «підліток» у вітчизняних нормативно-правових актах;

– визначити наскільки норми вітчизняних нормативно-правових актів відповідають змісту універсальних міжнародно-правових норм щодо понять «дитина» і «підліток».

Викладення основного матеріалу дослідження. Поняття «дитина» сформульовано у статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III [23]: «**дитина** – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше».

На виконання зазначеної норми Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [30] передбачає у статтях 34 і 35 виключні підстави для набуття повної цивільної дієздатності фізичною особою до досягнення нею 18 років (реєстрація шлюбу, праця за трудовим договором, батьківство або материнство, зайняття підприємницькою діяльністю).

Слід також додати, що Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [27] у статті 6 встановлює класифікацію дітей за критерієм досягнення 14-річного віку:

- «1. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття.
2. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років.

Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років».

Разом з тим можна констатувати, що наразі національне законодавство України містить лише поняття «дитина». При цьому поняття «підліток» («підлітковий»), як правило, у словосполученні «*діти і підлітки*» застосовується щонайменше у **20** законодавчих актах України, зокрема:

– у статтях 87 і 90 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI [1];

– у статті 105 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [4];

– у статтях 59, 60, 65 і 66 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII [5];

– у статті 12 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25 березня 1992 р. № 2232-XII [6];

– у статті 20 Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII [8];

– у розділі 10 Переліку актів законодавства України та асquis Європейського Союзу у пріоритетних сферах адаптації (розділи 8-12) до Закону

України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. № 1629-IV [9];

– у розділі II Закону України «Про Загальнодержавну програму “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини” на період до 2016 року» від 5 березня 2009 р. № 1065-VI [10];

– у Додатку до Програми «Завдання і заходи з виконання Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки», затвердженої Законом України «Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки» від 19 лютого 2009 р. № 1026-VI [12];

– у Додатку 2 до Програми «Завдання і заходи щодо імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2009-2015 роки», затвердженої Законом України «Про затвердження Загальнодержавної програми імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2009-2015 роки» від 21 жовтня 2009 р. № 1658-VI [13];

– у розділі III Закону України «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст» від 4 березня 2004 р. № 1580-IV [14];

– у статті 1 Закону України «Про звільнення від оподаткування грошових коштів, які спрямовуються на проведення новорічно-різдвяних свят для дітей та на придбання дитячих святкових подарунків» від 30 листопада 2000 р. № 2117-III [17];

– у статті 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [19];

– у статті 37 Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. № 1060-XII [21];

– у статтях 7 і 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV [22];

– у статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII [25] та ін.

Загалом поняття «підліток» і «підлітковий» застосовуються приблизно у 700 (!) нормативно-правових актах чинного законодавства України. Деякі з них містять поняття «*діти підліткового віку*». Зокрема, цей термін застосовується у Державній програмі «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1849 [11] (розділ «Мета та основні завдання Програми»), і в пункті 1 Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження облікових статистичних форм» від 1 грудня 2004 р. № 588 [16].

Однак формально **жоден** нормативно-правовий акт вітчизняного законодавства **не містить визначення** понять «підліток» («підлітковий») і не встановлює їх співвідношення із законодавчими поняттями «дитина», «малолітній», «неповнолітній» тощо. Як наслідок, це вносить неоднозначність і плутанину як на рівні розуміння, так і на рівні прийняття та виконання рішень щодо дітей і підлітків віком від 10 до досягнення 18 років.

Показовою у цьому відношенні є Постанова Кабінету Міністрів України «Про організацію діяльності спеціальних навчальних закладів для

дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання» від 13 жовтня 1993 р. № 859 [20], яка містить термін «підліток» лише у назві.

На виконання зазначеної постанови було прийнято спільний Наказ Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти України «Про затвердження Інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання» від 5 травня 1997 р. № 137/131 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukraini 20 serpnia 1997 r. za № 328/2132) [15].

У пункті 2 цієї Інструкції мова йде про дві вікові категорії: 1) **від 11 до 14 років** і 2) **від досягнення 14 років**. Ймовірно, що саме за віковим критерієм зазначена Інструкція і розділяє відповідно поняття «діти» і «підлітки». Далі, у

пунктах 2, 3, 6, 8, 9, 12 і 13 зазначеної Інструкції [15] поняття «неповнолітні» помилково вживається як узагальнене і охоплює усіх дітей віком від 11 до досягнення 18 років. Цілком очевидно, що зазначену Інструкцію слід привести у відповідність до норми, що закріплена в абзаці 2 частини другої статті 6 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [27]; згідно з цією нормою неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Більш конкретним є застосування поняття «діти підліткового віку» у Наказі Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку» від 12 грудня 2002 р. № 465 [26]. У преамбулі цього Наказу мова йде про «*дітей підліткового віку (15-17 років включно)*». А пункт 2.6. зазначеного Наказу містить уточнення, що це діти **віком від 15 років до 17 років 11 місяців 29 днів**. Ймовірно, що за основу поняття «підліток» береться поняття «дитина» з додаванням ознаки за віком – від 15 років до досягнення 17 років 11 місяців 29 днів.

Вважаємо, що *нижня вікова межа* дитини-підлітка у **15 років** на сьогодні не лише не відповідає реальним суспільним відносинам, але й вступає в колізію з більш високими за юридичною силою нормативно-правовими актами – кодексами і законами України, які пов'язують виникнення низки юридичних прав і обов'язків особи з досягненням саме **14-річного віку**. Зокрема, йдеться про частину другу статті 22 Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [4], статті 7 і 8 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI [7], частину четверту статті 152, частину третю статті 160, частину третю статті 226, частину першу статті 256 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [27], статтю 32 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [30] тощо.

Узагальнюючи викладене вище, *можна зробити висновок*, що Україна фактично у повному обсязі здійснила імплементацію міжнародно-правового (конвенційного) визначення поняття «дитина». Разом з тим як в загальному міжнародному праві, так і національному законодавстві України існує певна

невизначеність щодо поняття «підліток» («підлітковий»), що, у свою чергу, породжує суттєві колізії у правозастосовній діяльності.

На підставі викладеного пропонуємо такі рекомендації:

1) Статтю 1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III [23] після абзацу другого доповнити новим абзацом такого змісту:

«дитина підліткового віку (підліток) – це особа віком від 14 років до досягнення 17 років 11 місяців 29 днів».

У зв'язку з цим абзаци третій – сімнадцятий вважати відповідно абзацами четвертим – вісімнадцятим.

2) У Наказі Міністерства охорони здоров'я України «Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку» від 12 грудня 2002 р. № 465 [26]:

у преамбулі, пунктах 2.3 і 2.6 число «15» замінити на число «14»;

у пункті 2.17 число «14» замінити на число «13».

3) З урахуванням попередніх пропозицій внести відповідні зміни до інших доречних наказів Міністерства охорони здоров'я України.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у необхідності дослідження імплементації в національний правопорядок України спеціальних міжнародно-правових норм про захист прав дітей і підлітків, наприклад, норм, що стосуються ювенальної юстиції.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021

3. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

5. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>

6. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12>

7. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/page>

8. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4004-12>
9. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>
10. Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : Закон України від 5 березня 2009 р. № 1065-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1065-17>
11. Про затвердження Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1849 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1849-2006-%D0%BF>
12. Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки : Закон України від 19 лютого 2009 р. № 1026-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1026-17>
13. Про затвердження Загальнодержавної програми імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб на 2009-2015 роки : Закон України від 21 жовтня 2009 р. № 1658-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1658-17>
14. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст : Закон України від 4 березня 2004 р. № 1580-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1580-15/page>
15. Про затвердження Інструкції про медичне обстеження дітей і підлітків, які направляються до загальноосвітніх шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання : Наказ Міністерства охорони здоров'я України і Міністерства освіти України від 5 травня 1997 р. № 137/131 (zareєстровано в Міністерстві юстиції України 20 серпня 1997 р. за № 328/2132) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0328-97>
16. Про затвердження облікових статистичних форм : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 1 грудня 2004 р. № 588 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_20041201_588.html. – Заголовок з екрана.
17. Про звільнення від оподаткування грошових коштів, які спрямовуються на проведення новорічно-різдвяних свят для дітей та на придбання дитячих святкових подарунків : Закон України від 30 листопада 2000 р. № 2117-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2117-14>

18. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 р. № 1906-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>
19. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/page>
20. Про організацію діяльності спеціальних навчальних закладів для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 1993 р. № 859 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/859-93-%D0%BF>
21. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/page>
22. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
23. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
24. Про ратифікацію Конвенції про права дитини : Постанова Верховної Ради Української РСР від 27 лютого 1991 р. № 789-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/789-12>
25. Про телебачення і радіомовлення : Закон України від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>
26. Про удосконалення організації медичної допомоги дітям підліткового віку : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 12 грудня 2002 р. № 465 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1039.2336.0>
27. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page>
28. Статус Конвенции о правах ребенка (Нью-Йорк, 20 ноября 1989 года) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_j24
29. Сучасний стан політики та законодавства з питань надання медико-соціальних послуг для дітей та молоді груп високого ризику щодо ВІЛ-інфікування : аналіт. огляд / М. В. Буроменський, В. М. Стешенко. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2008. – 127 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www.unicef.org/ukraine/ukr/Legal_review_UA\(1\).pdf](http://www.unicef.org/ukraine/ukr/Legal_review_UA(1).pdf)
30. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>

31. 10 facts on adolescent health [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.who.int/features/factfiles/adolescent_health/en/index.html. – Заголовок з экрана.

Стешенко В. Н. Имплементация международно-правовых понятий «ребенок» и «подросток» в национальное право Украины.

В статье исследуются вопросы имплементации в национальное право Украины универсальных международно-правовых норм обязательного и рекомендательного характера о правовом статусе детей и подростков.

Ключевые слова: международные договоры, «мягкое» международное право, имплементация, правовой статус детей и подростков.

Steshenko Volodymyr M. The implementation of international legal concepts of «child» and «adolescent» in the national law of Ukraine.

The article studies the issues of implementation in national law of Ukraine universal legal norms of obligatory and recommendation character about legal status of children and adolescents.

Key words: international treaties, international soft law, implementation, legal status of the children and the adolescents.